

TIJDSCHRIFT

VOOR

INDISCHE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE,

UITGEGEVEN DOOR HET

**BATAVIAASCH GENOOTSCHAP
VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,**

ONDER REDAKTIE VAN

Mr. W. STORTENBEKER, Jr.

DOCTOR IN DE REGTEN EN LETTEREN.

DEEL XIV.

VIERDE SERIE.

DEEL V.

J. van Rossum

BATAVIA,
|
LANGE & Co.

's HAGE,
|
M. NIJHOFF.

1864.

INHOUD

VAN HET

VEERTIENDE DEEL.

	BLADZ.
Togtjes in het gebied van Riouw en onderhoorigheden, door E. NETSCHER.	1
Chronologische lijst van gedenk- en legpenningen, eereteekens, vrijmetselaars-, toegangs-, begrafenis-, brandspuit-, brui- lofts-, en andere penningen, betrekking hebbende op de voormalige en tegenwoordige bezittingen der Nederlanders beoosten de Kaap de Goede Hoop, door J. S. VAN COE- VORDEN.	24
Godsdienst en bijgeloof der Chinezen, door J. J. C. FRANCKEN.	38
Nasporingen omtrent Joartam en andere, thans verdwenen plaatsen in Oostelijk Java, door J. HAGEMAN, Jcz. . . .	75
Hindoe-oudheden op de Noord-kust van Borneo	91
Het eiland Engano, door J. WALLAND.	93
Aanteekeningen nopens eene reis naar Bima, Timor, de Mo- luksche eilanden, Menado en Oost-Java, gedaan in 1821 en 1822 met den hoogleeraar C. G. C. REINWARDT, door J. TH. BIK.	125
Lijst der Nederlandsche Landvoogden van Ceijlon, door J. P. C. VAN DER MARK	184
Gouden medaille, vereerd aan den Sulthan van Ternate, door Mr. J. A. VAN DER CHIJS.	187
Oud beeld in Benkoelen, door v. D. C.	188
Een Maleisch handschrift met klankteekens, door A. B. COHEN STUART.	189
Bijdragen tot de geschiedenis van het inlandsch onderwijs in Nederlandsch-Indië, aan officiële bronnen ontleend, door Mr. J. A. VAN DER CHIJS	212

358642

Bijdrage tot de kennis van de afdeeling Groot-Dajak, door H. W. C. POTTHAST.	324
Het eiland Engano, door J. WALLAND	330
Togtjes in het gebied van Biouw en onderhoorigheden, door E. NETSCHER	340
Bagelen onder het bestuur van Soerakarta en Djokjokarta, door M. H. J. KOLLMANN	352
De eedaflegging bij de Tooe-oen-boeloe in de Minahasa, door J. G. F. RIEDEL.	369
Bijdrage tot de geschiedenis der kerk van Batavia, door J. HAGEMAN Jcz.	375
De tiwoekar of steenen graven in de Minahasa, door J. G. F. RIEDEL.	379
De Tanah-laoet, door J. J. MEIJER.	381
Voorloopige mededeelingen nopens reizen in den Molukschen Archipel, door Dr. H. A. BERNSTEIN, (6 zesmaandelijksche rapporten)	399
Nederlandsch-Indische penningen, door J. S. VAN COEVORDEN.	496
Kort verhaal der bestaande volksoverleveringen, aangaande de kris Singkir en lans Kaliblah, beiden wapens, welke be- hoord hebben tot de kroonsieraden van het vervallen verklaarde rijk van Bandjermasin.	501
Een tooe oen boeloesch ordalium, door J. G. F. RIEDEL. .	506
Bijdrage tot de geschiedenis der zeerooverijen op de kusten der Minahasa (1776—1777), door J. G. F. RIEDEL . .	511
Lijst der Gouverneurs van Amboina, zoo ten tijde der Portu- gezen als onder de Nederlandsche heerschappij, met aan- teekeningen loopende tot het jaar 1817, aangeboden door LUDEKING te Amboina en door tusschenkomst van den Gouverneur der Molukken bijgewerkt tot op den tegen- woordigen tijd.	524
Iets over de landstreek Blida, (residentie Palembang) . . .	554
Korte woordenlijst van de Taal der Aroe- en Key-eilanden, bij- eenverzameld door H. C. EIJBERGEN. Voorafgegaan door eenige daartoe betrekkelijke aantekeningen	557
Chinesche mouches, door G. SCHLEGEL.	569

> HET EILAND ENGANO,,

DOOR

J. WALLAND. (*)

Tot de eilanden, welke tot dus verre door Europeanen weinig bezocht zijn, behoort het eiland Engano, gelegen onder de kust der afdeeling Benkoelen.

Eerst in de laatste twee jaren wordt van Benkoelen uit eenige ruilhandel met de inboorlingen van Engano gedreven. Tusschen de Lampongsche distrikten, Celebes en Padang bestaat eene oudere handels-gemeenschap met dit eiland. Althans volgens de verhalen van inboorlingen drijven Boeginezen sedert vele jaren op Engano handel, maakten zich daar schuldig aan menschenroof en gaven daardoor aanleiding tot oorlog. Hoewel men hiervan in de laatste jaren niet meer heeft gehoord, blijft de Enganees toch den Boeginees wantrouwen.

Voor zooverre bekend is, hebben Europesche handelsvaartuigen, waarschijnlijk afgeschrikt door de koraal-reven, waarmede het geheele eiland omzoomd is, Engano nimmer aangedaan.

Bij de Maleijers is het eiland bekend onder den naam Poeloe Talandjang. Van waar de op Europesche kaarten voorkomende benaming Engano afkomstig is, is mij niet bekend; de inboorlingen noemen het eiland *è-loppeh* (de aarde).

(*) Zie over Engano ook deel II, 382 en III, 338.

Het eiland meet over zijne grootste lengte en breedte 13 en 15 Engelsche mijlen en heeft eenen inhoud van $\pm$ 80 mijlen.

Uit zee gezien, doet het zich laag voor. Slechts ééne heuvelreeks, van de zuidoostelijke naar de noordwestelijke punt loopende, is $\pm$ 1000 voet hoog en doorsnijdt het binnenland.

Op verscheidene plaatsen langs de kust vindt men achter het koraalrif goeden ankergrond. Ik vermeen, dat de beste is die, voorkomende op de kaart, uitgegeven door het departement van Marine, onder den naam Berhaoe en opgenomen in 1854 door Z. M. schoener Sylph.

Op de westkust is eene goede ankerplaats te Beloea, ook genaamd Moeara Tidji. Het koraalrif heeft hier eene opening van $\pm$ 300 el breedte; door eene geul, 4 vadem diep, komt men in eene kom, diep 4 à 6 vadem, en kan men op eenige ellen van den wal voor anker gaan, waar men beschut ligt voor zuidoostelijke, zuidelijke en zuidwestelijke winden, terwijl bij noordelijke en noordwestelijke het gevaar weinig beteekent, vermits het koraalrif den golfslag breekt.

Aan den wal vindt men echter gewoonlijk geen water, daar de rivier Tidji alleen bij aanhoudenden regen van water is voorzien.

De ankerplaatsen voor inlandsche vaartuigen, metende 30 kojang, zijn te:

1. Boeroehiouw (Berhaoe) en
2. Kerkoea op de noordkust;
3. Belo-Melakohni,
4. Ki-Koebah en
5. Kepohdoea op de zuidkust;
6. Dahoc-Oh,
7. Kepoh en
8. Beloea op de westkust.

Voor kleine vaartuigen heeft men nog:

1. Na-ioc-noca,
2. Kai-Kokoh,
3. Daboe-Oh,
4. Pahan-Oeman,
5. Bahocoñ en
6. Aijboea.

Na Boeroehiauww komt mij voor Kerkoea op de noordkust, $\pm$ 4 Engelsche mijlen van Boeroehiauww, de beste ankerplaats te zijn.

Door eene opening in het koraalrif kunnen er prauwen van 30 kjang tot onder den wal loopen en achter een eilandje in 4 à 5 vadem water voor anker komen.

Alleen het uitkomen is met westelijken wind aldaar gevaarlijk, wegens de hevige branding op het rif. Overigens is deze ligplaats zeer veilig. Nabij de ankerplaats is eene bevaarbare rivier, welke eenige mijlen landwaards in voor sloepen toegankelijk is.

Het terrein is hier hoog en niet moerassig, 't welk wel het geval is te Boeroehiauww, alwaar men door een $\pm$ 3 Engelsche mijlen breed moeras van het hoogere land gescheiden is.

In het binnenland vindt men verscheidene rivieren, die vrij diep zijn. Zij zouden voor sloepen bevaarbaar wezen, indien de verzande monding het binnenkomen niet belette (alleen bij vloed is daar water genoeg) en indien zij niet opgevuld waren met afgedrevene boomstammen.

De twee grootste rivieren (ze hebben geene namen) hebben hunnen oorsprong in den heuvelreeks en vloeijen op de noordkust bij Boeroehiauww en Kerkoea in zee.

Het eiland is over het algemeen heuvelachtig, vooral het zuidelijke gedeelte; het noordelijke is meer vlak en moerassig, op eene breedte van $\pm$ 3 Engelsche mijlen.

De grond is weinig vruchtbaar en bestaat uit eene laag roode, vaste klei, gemengd met zand, rustende op

koraal, welke vooral in de rivier-beddingen en valleiën bloot ligt.

Volgens de zich hier voor eenigen tijd gevestigd hebbende vreemdelingen is het klimaat niet ongezonder. Nieuwelingen worden vooral te Boeroehiauw in de eerste maand door tussenpoozende koortsen aangetast, doch herstellen spoedig.

De bevolking van Engano is een kloek gebouwd ras; de mannen zijn over het algemeen grooter en gespierder dan de Maleijers; hunne huidkleur is echter gelijk aan die van laatstgenoemden; jonge individuen zijn meestal geel; hun haar is lang en zwart, hun beneden-kaak zeer ontwikkeld en vormt eenen uitstekenden, scherp en hoek.

De vrouwen hebben schoone vormen, eene geele huid en fraaije oogen; ze zijn over het algemeen kleiner dan de mannen.

De gemiddelde grootte der mannen is 5 en die der vrouwen 4 voet.

Omtrent hunne afkomst bezitten zij geene overleveringen.

Hunne stamvaders zijn hun zelfs bij name onbekend en worden in hunne verhalen slechts vermeld onder de collective benaming *Na-apoea-kha-halé* = menschen, die lang voor ons geleefd hebben.

Volgens de meest duidelijke overlevering woonde een dezer *Na-apoea-kha-halé* met vrouw en kind, $\pm$ 8 jaar oud, tusschen de tegenwoordige ankerplaatsen Boeroehiauw en Kai-kokoh; hij had daar eene woning, geheel overeenkomende met den thans nog gevolgd wordenden bouwtrant; eens, toen hij met zijn kind beneden aan den trap van zijne woning zat, welke zijne vrouw opklom, bemerkte hij, dat zij eene afzigtelijke ziekte had, weshalve hij met zijn kind afsprak haar te verlaten en naar den overwal [Sumatra] te vlugten.

Hij begon dadelijk eene praauf te maken, bestemde een van boomschors vervaardigd baadje van zijne vrouw tot zeil en verborg dit in eenen hollen boom nabij zijne woning.

Terwijl de vrouw, onbekend met het voornemen van haren man, aan den veldarbeid was, werd de praauf gereed gemaakt en was de man op het punt zich in te schepen, toen zij zijn voornemen bemerkte en hem noodzaakte haar mede te nemen.

Zij scheepten zich gezamenlijk in en staken in zee; maar de man veinsde, dat hij het baadje, hetgeen voor zeil dienen moest, vergeten had mede te nemen en zond daarom zijne vrouw terug ten einde het te halen; deze was naauwelijks aan den wal, of hij vertrok, de binnenzijde van het koraalrif tot Robo, een koraalrif op de noordwestkust, volgende; onderwijl kwam de vrouw terug en, de sampan in zee ziende, volgde zij die al roepende langs het strand tot tegenover Robo; hier zag het kind zijne moeder en begon te weenen.

Vermits dit aan den vader hinderde, zette hij zijn kind aan den wal, keerde zeewaards terug en kwam met de sampan in de branding, alwaar deze omsloeg; hij verdronk en veranderde in eene zich daar nog bevindende koraal-massa.

De moeder, die onderwijl het kind ingehaald had, zag het ongeluk van haren man, belastte het kind toe te zien, dat niemand op Robo zoude komen of steenen nemen, ging iets westelijker en veranderde daar eveneens in eene koraal-massa, welke nog door de bevolking wordt aangewezen en eenige gelijkenis op eene menschelijke figuur in zittende houding heeft.

Volgens den inboorling is degene, die hier sprokkelt of steenen wegneemt, oorzaak van hevige noordwestelijke stormen.

De legende zwijgt over de verdere lotgevallen van het kind.

Eene andere legende vervolgt met eene groote tusschenruimte de geschiedenis van *Engano* en zegt:

Toen het eiland al meer en meer bevolkt raakte, waren aldaar twee menschenrassen, het eene bruin, naakt en arm, het andere blank en in het bezit van vele klederen, korallen en ijzerwerk.

Deze beide stammen waren voortdurend in oorlog, totdat eindelijk het blanke ras verdreven werd, hetwelk, alle bezittingen medevoerende, zich op Sumatra ging vestigen.

De achterblijvende, arme stam behield niets als eenige pieken, vischnetten en voorwerpen voor huisselijk gebruik.

De rust was echter niet van langen duur; onderlinge gevechten wegens het bezit van vrouwen, gronden en vischplaatsen eindigden gewoonlijk met moord, totdat eindelijk zekere Liho op een feest de geheele bevolking verzamelde, haar in acht *Kla* [stammen] verdeelde en aan elk dier stammen een gedeelte van het eiland tot woonplaats aanwees, terwijl hij tevens wetten gaf om te worden opgevolgd bij moord, overspel, diefstal en huwelijken.

De toestand verbeterde zich allengs, de veiligheid werd meer bevestigd en jaren lang leefde men in eendragt en vrede, totdat vreemdelingen (vreemde, booze duivels) kwamen, die onbekende ziekten overbragten, menschenroof en moord pleegden, de bevolking noodzaakten zich van het strand naar de binnenlanden terug te trekken en oorzaak waren, dat het cijfer der bevolking tot op het tegenwoordige peil daalde.

Volgens eene andere overlevering is de wetgever Liho, nadat zijne wetten geruimen tijd opgevolgd waren, een slecht sujet geworden; hij zoude namelijk een groot liefhebber van visch zijn geweest, welke hij gemakshalve des nachts bij zijne naburen stal. Door dezen voortdurend

vervolgd, moest hij vele boeten betalen en verwijtingen hooren.

Ten einde nu dit te ontgaan, groef hij aan het strand een diep gat in het koraalrif bij Kerkoea, waarin hij zich na beganen diefstal verschool.

Eens, nadat hij weder visch gestolen had en in zijne schuilplaats gevlugt was, werd hij daar achtervolgd en met pieken gestoken; vermits hij echter onkwetsbaar was, deerden hem die pieksteken niet; men velde toen eenige boomen en stiet hem met de stammen op den rug; Leho schudde toen zijn ligchaam zoo hard, dat het geheele eiland beefde en zich bewoog als de golven der zee; de verschrikte menigte vlugtte en liet Leho verder ongemoeid, die echter zijne schuilplaats niet meer heeft willen verlaten en nu nog, als hij ontevreden is, aardbeving en ziekten veroorzaakt.

Ten einde hem tot vriend te houden, worden hem bij goede, vruchtbare jaren offers in pisang, kladi en dergelijke gebragt, waartoe zich gewoonlijk de bevolking van een paar *Kla* verzamelt.

Ieder brengt zijn aandeel, 't welk door 4 familiën, die bij de put, *é-koh-ok* genoemd, wonen, wordt in ontvangst genomen, een gedeelte als offer aan Leho in de put werpen en de rest onder de gasten verdeelen, welke hun aandeel op die plaats nuttigen.

Deze 4 familiën zijn als erfelijke priesters met de bewaking van de put *é-koh-ok* belast en genieten daarvoor een aandeel in de offers der menigte.

Duidelijkere overleveringen dan de medegedeelde heb ik niet gevonden. De Enganees schijnt zich nimmer veel bezig gehouden te hebben met hetgeen vroeger was en gebeurde, en was zeer verwonderd, dat ik mij naar zaken informeerde, die hem zoo onverschillig waren.

De inboorlingen van Engano staan op een zeer lagen trap

van beschaving. Vreesachtig en wantrouwend, leven zij meestal van de kusten verwijderd en zijn niet zeer genegen met den vreemdeling (door hen vreemden duivel genaamd) in aanraking te komen, tenzij om eenige geschenken af te bedelen.

Sporen van godsdienst heb ik nergens opgemerkt. In de taal der inboorlingen is geene uitdrukking, welke overeenkomt met het wezen en de hoedanigheid eener hogere magt; evenmin hebben zij eene uitdrukking voor ziel.

Aan eene zielsverhuizing gelooven zij in zoo verre, dat overledenen zouden worden booze geesten, die geen ander werk en vermaak hebben als de levenden, vooral hunne vroegere familie-leden, op allerlei wijze te kwellen.

Ten einde den wraak dezer booze geesten te ontgaan worden de goederen van den overledenen met hem begraven.

Het lijk, benevens een bijl, drie pieken, twee parangs en eenige kralen worden in een vischnet gewikkeld en sterk met touwen van boomschors omwonden; de familie-leden nemen het daarna op en brengen het in groote haast onder vreesselijk geschreeuw en getier naar een bereids gereed gemaakt graf; men werpt het daarin, voegt de goederen er bij en maakt het graf digt. Op dit graf mag niet geplant of gebouwd worden en de plaats wordt door de familie steeds zuiver van onkruid gehouden.

Het huis van den overledene wordt van de palen gebroken en zijne aanplantingen worden omgekapt.

De weduwe bouwt zich een hutje, laag bij den grond, daar zij geen op palen staand huis mag bewonen.

Na de begrafenis geeft men aan de gasten een klein feest, 't welk dienen moet om den overledene tevreden te stellen en hem te beletten als booze geest rond te dwalen en zijne familie te kwellen.

De achtergeblevene betrekkingen nemen den rouw aan voor 5 maanden, gedurende welken tijd zij geene klederen mogen dragen, niet mogen zingen, geene feesten mogen bijwonen en afgezonderd op hunne velden moeten leven.

Gedurende den rouwtijd voegt de rouwdragende bij zijnen naam, een weduwenaar het woord *poelio*, eene weduwe het woord *kha-boekoe*.

Bij den dood van een kleinen broeder of zuster voeren de broeders of zusters den bijnaam *knoekoe*, bij den dood van een volwassen broeder of zuster dien van *na-iejah*; de kinderen bij overlijden van vader of moeder *kha-howka*, een vriend bij het overlijden van een' vriend *na-noah*.

De rouwenden dragen eene muts van katari bladeren. Voor een vader, die zijn kind verloren heeft, is eene eenigzins gewijzigde vorm gebruikelijk. Buiten deze muts mogen zij geene andere kleding dragen.

De inboorlingen wonen in gehuchten van 3 tot 13 huizen.

Hoofden hebben zij niet en gezag wordt dien ten gevolge onder hen niet uitgeoefend; elke familie is regter in hare eigene zaken.

Men vindt deze gehuchten over het geheele eiland onder de vele klapper-boomen, die het bedekken.

De huizen worden op palen van 20 en meer voeten lengte gebouwd en hebben het voorkomen van bijenkorven van 6 tot 8 voet middellijn; eene ronde deur van 2 voet middellijn geeft toegang tot de woning.

Men moet kruipende binnengaan en vindt alsdan een vuurhaard, wapenen (pieken, bijlen, parangs) aan de wanden opgehangen, vischnetten, manden en andere artikelen voor huisselijk gebruik; de ruimte, die overblijft, is juist groot genoeg voor man en vrouw, welke alleen bij nacht of bij regen en slecht weder zich in huis ophouden. Van benkoeang maken zij leg-matten.

Vier à vijf voet lager dan de eigenlijke woning is eene ronde zitplaats, waar men eene tweede stookplaats vindt, welke tot keuken en logies voor de kinderen dient.

In deze keuken vindt men eenen ijzeren kwali, eenige eigen gemaakte potten en rottan-mandjes, benevens eenen voorraad pisang en aardvruchten.

Het dak der woning wordt gevormd door haar met eene 1 à 2 voet dikke laag poear-bladeren te beleggen, hetgeen de Enganees zeer gelijkmatig en netjes doet; ook de houtwerken zijn net bekapt; de vloer der woning bestaat uit planken, die glad gewreven en gepolijst worden; eene goede huismoeder stelt groote eer op het bezit eener glimmende bevloering.

De stijlen en trap der woning, benevens de nok van het dak zijn gewoonlijk versierd met fantastique beelden in staande houding; men vindt deze beelden dikwijls van drie à vier voet hoog, grof bewerkt, doch goed uitdrukken, 't geen de vervaardiger wenschte voor te stellen; ze zijn gewoonlijk met roode aarde aangestroken, de oogen met kalk wit, de haren met houtskool zwart gemaakt.

Bij vele woningen vindt men op den nok van het dak een fantastiken houten vogel.

Het terrein binnen de gehuchten wordt steeds van onkruid gezuiverd; eveneens kappen zij steeds de wegen open, die van 't eene gehucht naar 't andere voeren.

Rondom de gehuchten zijn de aanplantingen van obi, kladi, pisang en aardvruchten.

Bij meer gegoeden vindt men naast de woning eene kleine pendoppo, waarin zij den dag doorbrengen; des nachts dient deze tot verblijf der ongehuwde meisjes.

Aan de palen, waarop de hoofdwoning rust, zijn gewoonlijk schilden opgehangen, gemaakt van uitgeholde boomen, zeer zwaar en moeilijk te hanteeren; deze schil-

den zijn gewoonlijk 4 voet hoog, $2\frac{1}{2}$ voet breed en versierd met arabesquen en een beeld in staande houding.

Onder de woning worden in daarvoor bestemde hokken varkens onderhouden; men fokt ook vele honden, die voor de varkensjagt dienen en met zorg behandeld en goed verpleegd worden.

Het ras is Javaansch, evenals dat van eenige katten.

Ook voor de varkens heeft men veel zorg; ik heb jonge vrouwen gezien, welke kleine wilde varkens zoogden.

De inboorling gebruikt geene kleeding; geen geval is dan ook bekend, dat hij kleedingstukken zoude gekocht hebben; wanneer hij door bedelen kleederen is magtig geworden, draagt hij die toch niet, maar bergt ze in zijne woning in manden weg.

De mannen gaan geheel naakt, de vrouwen dragen alleen een pocarblad vóór en achter het lijf aan eenen band van $1\frac{1}{2}$ duim breedte, van rottan en boomschors met figuren gevlochten.

Alleen bij regenachtig weder dragen de vrouwen buiten 's huis of in het veld buisjes van boomschors, waarbij echter het onderlijf geheel onbedekt blijft.

Beide geslachten versieren den hals met eenige snoeren koralen; roode witte en blaauwe zijn de meest gezochte kleuren.

Beide geslachten doorsteken ook de oorlellen en rekken die uit door middel van opgevolde nipah-bladeren tot de grootte van een $2\frac{1}{2}$ gulden stuk.

Indien toevallig of door ontsteking de oorlel mogt doorbreken, wordt dit als eene groote schande aangemerkt; de patient wordt niet meer geteld onder de notabelen van zijnen stam, wordt in geene beraadslagingen gehoord en is slaaf der overige familie-leden, voor welke hij werken moet.

De omgang der beide geslachten onderling is zeer vrij. Voordat het meisje den huwbaren staat bereikt, heeft zij

gewoonlijk reeds omgang met mannen gehad, waarin men geene schande, noch iets strafbaars ziet.

Integendeel haasten zich de meisjes het oogenblik te bereiken, waarop zij hare oogtanden kunnen uitstooten, ten blijke dat zij huwbaar zijn. Deze operatie wordt door de familie-leden of, indien deze daarmede niet haastig genoeg zijn, door het meisje zelve gedaan. Het gemis dier beide tanden geeft aan den bovenlip een eigenaardigen vorm, die als het voornaamste sieraad eener vrouw beschouwd wordt.

De vermenging van broeder en zuster, zelfs van vader en dochter behoort geenzins onder de zeldzaamheden; men keurt ze af, doch straffen zijn daarop niet gesteld; over de zaak wordt eenigen tijd gesproken en daarmede is zij afgedaan.

Huwelijken worden door tusschenkomst der ouders gesloten; de man betaalt aan den vader zijner aanstaande vrouw de gewone bruidschat, bestaande uit:

40 pieken,

5 bijlen,

6 gewone parangs,

1000 strengen koralen,

en brengt daarna zijne vrouw zonder verdere formaliteiten of feesten naar zijne woning.

De vrouw brengt niets ten huwelijk mede.

Zonder bruidschat wordt geen huwelijk gesloten; het ontrooven van een meisje wordt door de familie met den dood van den roover gestraft of liever gewroken.

Met goedvinden van den man kan de vrouw het huwelijk verbreken door de bruidschat terug te betalen; zonder deze restitutie is geene scheiding mogelijk.

Even onkuisch als de meisjes voor het huwelijk leven, zoo kuisch is hun gedrag als getrouwde vrouwen; zelden verneemt men, dat zij aanleiding tot berisping geven.

Eene weduwe kan niet hertrouwen zonder restitutie der geheele bruidschat, onverschillig of zij al dan niet kinderen heeft.

Bij geboorte van kinderen hebben geene feesten plaats; de vrouw bevalt onder het huis in de open lucht, hangende met hare armen over eenen overdwars opgebonden stok en wordt alleen door hare moeder of bij gebreke van die, door een vrouwelijk familie-lid bijgestaan.

De vrouwen zijn over het algemeen onvruchtbaar; zelden hebben zij meer dan twee, hoogstens drie kinderen; nagenoeg de helft der huwelijken moet kinderloos zijn.

Bij mijne omzwerving op het eiland heb ik zeker geen twintig zwangere vrouwen gezien, terwijl in de gehuchten het aantal kinderen tot en met 5 jaren zeer gering was; boven dezen ouderdom was het aantal grooter.

De sterfte onder kinderen moet zeer aanzienlijk zijn, waarschijnlijk ten gevolge van de slechte wijze van voeden en het voor regen en wind onbeschut leven in de steeds opene slaappleatsen.

De liefde der ouders voor hunne kinderen is zeer sterk en dientengevolge het verlies van een kind voor hen zeer smartelijk; ik zag er, die kinderen hadden verloren en in hunne trekken de sporen van diep zielenleed droegen.

De vroegtijdige vermenging der geslachten is waarschijnlijk oorzaak der zoo algemeene onvruchtbaarheid van de vrouwen, vermits ook degene (en deze zijn vele), die met de opvarenden der handelsvaartuigen gedurende hun verblijf op het eiland leven, even zelden kinderen baren.

Syphilis heb ik niet opgemerkt; welligt overlijden de lijdens spoedig bij gebrek aan verpleging.

Elephantiasis en huidziekten heb ik weinig aangetroffen en alleen bij bejaarde lieden.

Cathorale koorts en ziekten der verteeringsorganen, ontstaan door de eentonige voeding en het niet gebruiken

van zout, zijn vooral onder de menschen van gemiddelden en gevorderden leeftijd menigvuldig.

Oude lieden heb ik weinig gezien; de inboorlingen schijnen zelden eenen ouderdom boven de 50 jaren te bereiken.

De handelaren op Engano stellen de tegenwoordige bevolking op 10,000 zielen; ik geloof, dat dit cijfer eenigszins overdreven is, en wil aannemen, dat het 6000 bedraagt; vroeger is de bevolking sterker geweest; in 1854 heeft eene zware ziekte (waarschijnlijk cholera) de bevolking zeer geteisterd.

Individuen, die sporen van kinderpokken droegen, heb ik niet aangetroffen. Geneesmiddelen tegen ziekten worden niet aangewend. Aan eenige koortslidders heb ik chinine gegeven en toen dit medicament met succes werkte, kwam iedereen daarom vragen, zelfs gezonden, die daarvan wenschten te gebruiken als voorbehoed-middel.

Zieken, onverschillig door welke ziekte aangetast, onderwerpen zich aan eene strikte hongerkuur.

Hij, die men veronderstelt of die zich uitgeeft den zieke te kunnen genezen, doet voor dezen eenige bezweeringen, ten einde den boozen geest te verjagen; daarna gaat hij heen, zoekt verschillende boombladeren en wortelen, die den zieke genezen moeten, doch welke hij zelf inneemt; de familie geeft daarna een offer, waarbij visch de hoofdzak is; ook dit offer wordt door den geneesheer op de herstelling van den zieke genoten.

De levenswijze der inboorlingen is hoogst eenvoudig; zij voeden zich met gekookte pisang, birah (eene soort aardappel), de knol van de kladi en andere aardvruchten.

De jagt levert hun wilde varkens, de vischvangst rijkelijk visch; boven het vuur geroost, wordt deze spijs zonder zout gegeten.

Buiten wilde varkens, boschkatten, verschillende duiven en parkiet-soorten vindt men op Engano geen wild.

Verscheurend gedierte wordt op dit eiland niet gevonden.

Zout wordt nimmer gebruikt; de Enganesche taal heeft zelfs voor zout geene uitdrukking; bij omschrijving noemen zij zout het bittere, hetwelk het zeewater bevat.

Bij eenige huizen vond ik Spaansche peper, waarvan echter de vrucht niet gebruikt wordt; alleen wegens de fraaije roode vrucht plant men die peper, waarvan het zaad door vreemdelingen is aangebragt.

De gewone ketellah wordt veel geplant, doch ook deze vrucht gebruikt de bevolking niet; ze dient als ruil-artikel in den smallen handel tegen korallen. .

Water wordt alleen bij gebrek aan klappers gedronken; de gewone drank is het klapperwater, 't welk de Enganezen in groote hoeveelheden tot zich nemen.

Jagt en vischvangst is hunne meest geliefkoosde uitspanning; de wilde varkens worden door de honden opgejaagd en met lanssteken afgemaakt.

Elke familie heeft aan het strand eene vaste plaats, waar zij visch vangt; deze is met staken afgezet en wordt genoemd *kebah-keh*; alleen de eigenaars van deze afgezette plaats mogen daar visschen.

De buitenkant van het koraalrif, dat het eiland op $\pm$ 1000 ellen omgeeft, is zeer vischrijk; de visch wordt met sleepnetten gevangen, van de ingewanden ontdaan en daarna boven het vuur gedroogd, in welken toestand zij gedurende eene maand eetbaar blijft; later verteert het vleesch tot stof.

Elke familie is buitendien eigenaar van een stuk grond, plant daar klappers en andere vruchtboomen en is in het uitsluitend bezit der vruchten.

Reizigers kunnen echter, zooveel noodig, vruchten plukken, doch zijn gehouden onder den boom de stelen of vruchtschalen neder te leggen, ten bewijze hoeveel zij gebruikt hebben.

Langs het strand ijvert men zeer tegen het vellen der boomen, bewerende, dat hevige westelijke winden het gevolg daarvan zijn; deze gewoonte is eene groote last voor de handelaren, die daardoor moeite hebben materialen voor hunne tijdelijke woningen te vinden; tegen eenige geschenken echter in koraal of parangs laten de eigenaren zich gewoonlijk overhalen om tot het kappen der boomen verlof te geven.

Tegen het kappen van hout in het binnenland bestaan geene bezwaren; het eiland is rijk aan goed timmerhout, ook voor scheepsbouw.

De mannen zijn gehard tegen vermoeijenissen en weersveranderingen, onvermoeide loopers; ze dragen aan stokken zware lasten, zijn goede worstelaars en zeer vlug en uithoudend bij alle lichamelijke inspanningen.

De inboorling is zeer gastvrij. In elk gehucht, dat men doortrekt, wordt men uitgenoodigd de huizen te bezoeken en bij de bewoners iets te eten; het passeren van een gehucht zonder de huizen aan te doen wordt als eene beleediging en teeken van vijandschap beschouwd.

Niettegenstaande hunne weinige genegenheid voor den vreemdeling, is deze onder hen toch veilig; alleen indien zij zich beleedigd of verongelijkt achten, zullen zij een vreemdeling aanvallen; hiervan zijn geene voorbeelden of de aangevallene was oorzaak van zijn wedervaren.

Zij beloeren hunne vijanden uit hinderlagen en werpen hem hunne zelden missende lans in het ligchaam.

Hunne bedrevenheid in het werpen is verbazend; op 40 pas missen zij bijkans nooit; ik heb hen op 120 pas doel zien treffen.

Bij hunne onderlinge oorlogen gebruiken zij de schilden, die reeds beschreven zijn.

Slechts vergezeld van eenen tolk heb ik het eiland grootendeels doorkruisd; mijne goederen, geschenken enz. wer-

den tegen betaling van eene parang in de acht dagen medegevoerd; nergens heb ik eenige moeilijkheden gevonden; integendeel waren de wegwijzers vol kleine beleefdheden; zoo wezen zij op den weg elken steen, boomstam of wortel aan, die mij het gaan konde bemoeijelijken, wedijverden, wie mij over de rivier zou dragen, en waren steeds vrolijk, opgeruimd, zingende en voortdurend pratende en pogchende op hunne goede levenswijze in vergelijk met die der vreemdelingen, welke nacht en dag moesten werken en hun land verlaten om behoeften te vervullen, die zij niet kennen wilden.

In het jaar 1851 is op het rif op de noordwestkust gestrand een groot Engelsch schip, komende van Bombay, met opium geladen en bestemd voor China. Het schip werd verbrijzeld en de lading ging geheel verloren, doch de bemanning, 26 koppen sterk, bereikte het eiland; gedurende eenige maanden hebben de inboorlingen hen gevoed en gehuisvest, en toen eindelijk eenige prauwen het eiland aandeden, de schipbreukelingen in de gelegenheid gesteld om het eiland te verlaten.

De kapitein, diens vrouw en een stuurman, de eenige Europeanen onder de bemanning, bezweken echter gedurende hun verblijf op het eiland aan dysenterie, waar-schijnlijk het gevolg van slechte voeding.

Hunne graven zijn mij gewezen. Zekeren *Ama-ama-kapah-anja*, wonende nabij Kerkoea, welke hen van de klippen heeft gehaald en voortdurend verzorgde, heb ik volgens de inzigten zijner stamgenooten rijkelijk met geschenken beloond. Bij de aanneming daarvan zeide hij, niet om geschenken te krijgen aldus gehandeld te hebben, maar omdat hij en zijne familie medelijden met de vreemde duivels hadden, die voor de kost in den veld-arbeid geholpen hadden, doch steeds ziek en mistroostig waren, zoodat hij deswege dikwijls in verlegenheid was geweest, niet wetende hoe hen te helpen.

De inboorlingen op de westkust hebben de reputatie van verraderlijk te zijn. Men zeide mij, dat zij verscheidene handels-praauwen hadden afgeloopen, doch bij onderzoek bleek genoegzaam, dat de opvarenden de bevolking hadden mishandeld, terwijl gewoonlijk de tolk de oorzaak van alles was, door de menschen te bedriegen bij inkoop hunner producten.

Ofschoon zij bij hunne oorlogen iedereen van de vijandige Kha, die het toeval in hunne handen voert, dooden, zoo worden toch de vrouwen steeds ongemoeid gelaten, welke de vijandige Kha kunnen bezoeken en doortrekken, zonder dat iemand haar ietsel zal aandoen.

Zekere poelio Loelie-loelie, een reus onder zijne makkers, woonachtig te Eboa, welke mij vergezelde, heeft eenige jaren geleden, wanhopende een zijner vijanden te kunnen aantreffen, diens vrouw nedergestoken; dit feit wordt echter nog met afschuw verteld; lang is hij door zijne familie in den ban gedaan en heeft zich in de wildernis moeten ophouden, en thans nog is hij zijn leven niet zeker onder zijne zoo ligt opgewondene stamgenooten.

Het is een goedhartig en vrolijk volkje. Onophoudelijk hoort men hen lagchen, zingen en kleine liederen improviseren, die handelen over zaken van het dagelijksche leven en complimenten en toespelingen op namen en hoe-danigheden der beide geslachten bevatten.

Maki-kai, Pitoe-raija, Amah-ini, Khedah-anjah, Kioekharah en Boephak zijn mannen-, Keboekha-i, Pahoh Paihouw, Kha-ahoebi, Kenèh-kie en Ke-owloe vrouwen-namen.

De vader neemt den naam van zijn kind aan, voorafgegaan door *ama*, b. v. *ama* [vader] *Piétoe-raija*.

De inboorling is zeer gehecht aan zijn' geboortegrond en levenswijze.

Met de handels-praauwen gaan dikwijls jonge mannen en vrouwen mede, de eersten als opvarenden, de laatsten als bijzitten van den nachoda en anderen.

Ik heb personen aangetroffen, die Java, de Lampongs, Padang en Benkoelen meermalen bezocht hadden; deze leefden echter op dezelfde wijze als de anderen.

Eene jonge, schoone vrouw werd mij te Poehoenoeman getoond, die drie jaren op Java had doorgebracht, bij haren man aldaar een kind had, onlangs de prauw was ontloopen en niet terug wilde.

Het eerste, wat terugkeerenden doen, is hunne kleeding afleggen, die ze onder hunne familie-leden verdeelen.

De inboorlingen zijn groote liefhebbers van feesten, waaraan gewoonlijk de oogst van het geheele jaar wordt ten beste gegeven.

Gedurende mijn verblijf werd ik door zekeren *Ama-Ama Pitoe-Raija* van Lea-Lea uitgenoodigd een feest bij te wonen, 't welk hij gaf bij het eindigen van zijnen rouwtijd na het afsterven van een zijner kinderen.

Tegen 2 uur in den namiddag verzamelden zich de gasten uit de omliggende gehuchten; velen kwamen van verre; de familie-leden bragten alle vruchten mede, eenigen zelfs gerooste varkens, welke in groote manden getransporteerd worden.

Nabij het huis was een groot terrein schoon gemaakt, dat een langwerpige vierkant vormde; aan rottan, ondersteund door staken, hing daar eene massa pisang, obi, kladi en birah, alles soort bij soort.

Binnen deze ruimte danste de vrouw van *Ama-Ama-Pitoe-Raija* met eenige harer vrouwelijke familie-leden in feestgewaad, op 's lands wijze, onder het improviseren en zingen van op deze gelegenheid toepasselijke liederen.

Onderwijl kwamen de gasten, niet tot de familie behoorende, langs verschillende wegen onder een oorverdovend geschreeuw en onder het drillen hunner lansen binnen de afgezette ruimte, alwaar elke familie een kring formeerde en met omhoog gehoudene lansen een krijgs-

dans uitvoerde, onder schreeuwen en stampen en het maken van allerlei gebaren; zij waren met boomtakken en bladeren omhangen, hadden allen een wild voorkomen en gedroegen zich meer, alsof zij elkander beoorlogden wilden dan wel als gasten op een feest.

Nadat men zich moede en schor geschreeuwd had, trad de gastheer voor en verdeelde onder de gasten de opgehangene spijsen; ieder nam zijn aandeel en ging later daarmede huiswaarts.

De kleeding der vrouwen bij deze gelegenheid [echter alleen der dansende] bestond uit een' breeden gordel van koralen, waaraan strengen hingen van naauwelijks een span lang; de kleuren dezer koralen vormden ruiten en arabesken, en maakten eene niet oneigenaardige vertooning.

De vrouwelijke gasten waren in hun gewoon toilet, alleen dragende het poearblad *de rigueur*.

Het dansen der vrouwen bestond uit het zich vooruit en achterwaarts bewegen met kleine stappen, terwijl zij, naast elkander staande, de armen om elkander gestrengeld hielden.

Het zingen behelsde verzoeken aan de booze geesten, om hen niet verder te vervolgen, vermits zij een groot feest aangerigt hadden, en het maken van toespelingen op dapperheid, rijkdom en schoonheid der genoodigden, waarbij men mij niet vergat, mij verzoekende geene ziekte mede te brengen, den handel te beschermen en zooveel mogelijk geschenken uit te deelen.

Tegen den avond gingen de gasten naar huis, legde de gastheer zijn rouwteeken, de vroeger beschrevene muts, af, deed zich het lange haar tot in den nek wegsnijden en was regt lekker en opgeruimd door het prachtige feest, dat hem echter voor minstens 5 maanden van allen leeftogt en vruchten beroofde.

Ook bij dit feest, *Katela-lelah* genaamd, waren de mannen geheel naakt, niettegenstaande de meesten genoegzaam kleederen in hunne huizen hadden.

Bij groote feesten omwikkelt de vrouw armen, beenen; borst en hals met snoeren koralen van verschillende kleuren, waarbij zij door anderen geholpen wordt. Wanneer het toilet gereed is, kan de schoone zich niet bewegen, wordt door hare helpsters opgenomen, overeind gezet daar, waar ze dansen moet, en na afloop weder naar huis gebragt.

Door den gestremden bloeds-omloop vallen gewoonlijk eenige der dusdanig getoiletteerde dames in flauwte.

De voortbrengselen van Engano zijn weinig en onbeduidend in verscheidenheid.

Klappers is het hoofdproduct. De grond eigent zich uitermate tot de klapperteelt en vermits eekhoorns en ander ongedierte, dat gewoonlijk de vruchten aantast, op het eiland onbekend zijn, zoo zijn de boomen van een buitengewoon voordeelig product.

Rottan, in de laatste tijden uitgevoerd, is overvloedig voorhanden.

Dammar en andere hars-soorten zijn mede voorhanden, doch worden niet verzameld; gom-elastiek heb ik niet gezien.

Bij den lagen trap van beschaving en de weinige behoeften der inboorlingen van Engano is het natuurlijk, dat onder hen geene takken van nijverheid en bedrijf ontwikkeld zijn.

De mannen planten, plukken en verkoopen hunne klappers, breiden vischnetten, bewerken hunne aanplantingen van aardvruchten, maken zich pieken van parangs, die zij door vijlen en kloppen in den vereischten vorm brengen, weten van karbouwhorens élégante handvatsels aan hunne lange parangs te snijden en maken ter versiering hunner woning de vroeger beschreven beelden en fantastische figu-

ren, terwijl zij uit blik versierselen voor hunne woningen, schilden en pieken maken.

De handelaren, welke hen in dienst nemen, roemen hunne werkzaamheid, spierkracht en gewilligheid; zij verlaten echter het werk spoedig; zoodra verdiend is, wat zij vermeenen noodig te hebben, verlangen zij de vooraf gestipuleerde betaling en keeren huiswaarts.

De vrouwen werken weinig; zij bewaken de woning, zorgen voor het eten, maken van boomschors touw voor de vischnetten, vlechten mandjes en helpen de mannen bij het ligte werk op het veld. Den meesten tijd brengen zij door met het rijgen van koraaltjes tot kleeding bij feesten.

Rijkdom wordt bij hen berekend naar de menigte korallen, die iemand bezit; vermits ik vele korallen uitdeelde, kreeg ik de reputatie van zeer rijk te zijn, en werd mij gevraagd of ik wel zoo rijk was, dat ik eene massa korallen van een mans dij dikte bezat; de bekentenis zulk een rijkdom te bezitten verwekte ieders verbazing.

Zilver of kopergeld is onder hen onbekend en heeft mitsdien voor hen ook geene waarde; bij eene keus, die ik hun liet, tusschen een dollar en eenige strengen korallen ter waarde van 20 cents, koos men de korallen.

Door de handelaren wordt bijna alles in korallen betaald, vermits de klappers meest bij tientallen aangebragt worden. Bij grootere hoeveelheden is de marktprijs voor 't oogenblik:

eene gewone parang is waard 400 klappers.

" bijl	" "	600	"
ijzeren kwali	" "	600	"
kleinere "	" "	480	"
" "	" "	400	"
" "	" "	320	"
een blad blik	" "	40	"

een boschlemmer mes " " 20 klappers.

" lange parang " " 600 "

Eene lange parang met hoorn gevest is waard 800 klappers.

Eene enkele streng roode, witte of blaauwe koralen, lang één span, doet 4 klappers.

Voor de handelaren is het bereiden van klapper-olie eene zeer winstgevende zaak; zij werken met de opvarenden hunner vaartuigen en berekenen, dat het verwerken van 1000 klappers tot olie hun kost f 6.

De inkoopsprijs is f $1\frac{1}{2}$; 1000 klappers leveren gewoonlijk 112 à 126 katti's olie, zoodat hun de pikol olie op f 7 à f 8 te staan komt.

Nadat Liho volgens de overlevering de bevolking in acht stammen verdeeld had, is langzamerhand bij die verschillende stammen de taal verbasterd; de plaats gehad hebbende veranderingen zijn echter niet zoo uiteenlopend, dat de verschillende stammen elkander niet zouden kunnen verstaan; het groote verschil bestaat in het meer of minder duidelijk uitspreken der klinkers *a* en *oe*, der medeklinkers *p* en *b*, het vallen van den klemtoon en het meer of minder zingend uitspreken der woorden.

De acht stammen zijn:

Kha Adoebi.

" Keloeki.

" Hoea.

" A-hoebah.

" Thoh-rah.

" Oe-nah.

" Phi-hioe.

" Bha-Rheibah.

De taal is arm en onbeschaafd en niet moeilijk aan te leeren.

Evenals op Java vindt men op Engano twee verschil-

lende talen, welke men het hoog en laag Enganeesch zoude kunnen noemen; de eene taal spreekt men onderling, de andere met vreemdelingen.

Het wordt als eene groote lompheid beschouwd, wanneer jonge lieden oudere personen in de lage taal aanspreken, die taal in den omgang bezigen, daarin zingen of improviseren.

Onder de lage taal zijn eenige woorden van Boegineschen oorsprong, bijv. kaloeke en anderen.

Het is opmerkelijk, dat men op Engano de *f* goed uitspreekt, terwijl de Maleijer, evenals de bewoner van Nias, daarvoor de *p* in de plaats stelt.

De meeste woorden worden met een sterken neusklank uitgesproken.

Eene woordenlijst van de taal, die op het noordelijk gedeelte van Engano gesproken wordt, volgt hieronder:

	<i>Hooge taal.</i>	<i>Lage taal.</i>
De zon.	bakka-kaha.	bakka-moenai.
„ maan.	kanoeah.	moena.
„ sterren.	pelo.	kenoeaij-noekie (kleine maan).
„ zee.	oeweh.	praboh.
„ aarde.	loppoh.	
Water.	é-boh.	lebo-leboh.
Steenen.	éeah.	pakoe-pakoe.
Vuur.	apoeah.	obie.
Rivier.	baka-oeweh.	beloea.
Berg.	koh.	pawah.
Bosch.	howdah.	koë-koë.
Wit.	kha-oedaija.	
Zwart.	khah-khoh.	kahèlo-èloh.
Rood.	kanoeaij.	kai-koh-koh.
Groen.	ka-akiema.	

*Hooge taal.**Lage taal.*

Blaauw.	ka-prohbah.	
Dag.	manika-loppoh.	
Nacht.	kapohpoh-loppoh.	ko-assaij-loppoh.
Varken.	koijo.	abi-abi.
Hond.	bé-oh.	
Rat.	i-hoea.	koe-anie.
Vogel.	hoe-hoe.	oemauw.
Slang.	nanoah.	
Haan.	èkoh-èkoh manie.	koh-koh.
Kip.	èkoh-èkoh-howdah.	
Mensch.	fakka.	
Man.	fakka-manie.	
Vrouw.	fakka-howdah.	
Kind.	harah.	
Zoon (ongetrouwd).	harah manie.	
„ (gehuwd).	harah-aboe-peradoe.	
Vader.	amah.	
Moeder.	ka-beah.	
Weduwe.	keboekoe.	
Weduwenaar (on- getrouwd).	poelie.	
Dochter.	harah-howdah.	
„ (getrouwd).	harah-howdah a- boe peradoe.	
Huis.	oebah.	prahoe.
Handelsvaartuig.	obah koé.	oebah ko-mai-nja.
Sampan.	lohad.	lepah-lepah (Boegi- neesch).
Ik.	njoh ikah.	oewah.
Gij.	oh.	
Mij.	ikah.	
Een (lidwoord).	è.	
Springen.	kio-ah.	efoeah.

*Hooge taal.**Lage taal.*

Eten.	menoh.	pakehnonno.
Droomen.	à-nihai.	
Kruipen.	o-oboh.	
Zingen.	khorah.	kala-lehah.
Slaan.	bai-djihie.	patta haleh.
Krabben.	phio-noh.	kanihonie.
Knijpen.	pie-ie.	fabieah.
Wrijven.	paka-kahah.	khi-ioh.
Duwen.	kebadah.	nja-hai.
Stooten.	ha-éh.	
Ziek.	a-do-hoh.	kapiekah.
Dood.	ba-ah.	koeda-diah.
Gewond.	di-hoehoh.	
Blind.	ka-pohpoh.	kakénéh-bakka.
Eenoogig.	ka-kénéh.	
Loopen.	keba-hèdie.	hèdie-hèdie.
Vragen.	hoewarie.	kha-nioh.
Koorts.	ke-poearah.	adoh.
Broeder.	pa-djoheh.	
Hoofd.	oeloe.	
Neus.	fanoh.	
Oog.	bah-kah.	
Oor.	kalilah.	téi-koch.
Kin.	khie.	
Wang.	papah.	
Haar (hoofd).	poeroe-oeloe.	
Knevels.	poeroe-diephoh.	
Mond.	okoe-diephoh.	
Tanden.	kah.	
Tong.	lio.	
Hals.	panoh.	
Schouders.	apoe-éh.	
Elleboog.	poe-apoh.	

Hooge taal.

Aderen.	a-poh.
Vingers.	minoe-apoh.
Teenen.	minoe ah.
Borst.	amah.
Rug.	kha-poh.
Buik.	kidai.
Dijen.	phallah.
Beenen.	ah.
Knie.	poh.
Voet.	ah.
Beenderen.	ahoe.
Bloed.	kiakie.
Lippen.	koe-liepoh.
Huid.	noelie.
Oud.	napoea-kah.
Jong.	kahpah.
Zitten.	hékoe.
Staan.	mahénoe.
Opstaan (van sla- pen).	khadok.
Opstaan (van zit- ten).	khadoh hekoeh.
Kaauwen.	mamah.
Weenen.	weloh.
Lagchen.	oh-oh.
Schreeuwen.	oh-woh.
Roepen.	pa-harie.
Kooken.	pa-boeah.
Verkoopen.	pekèlie.
Koopen.	kapa-kèlie.
Stelen.	pah-beoh.
Moorden.	poh-beah.
Dragen.	koleh.

*Hooge taal.**Lage taal.*

Vastbinden.	pamieh.	
Geven.	pléh.	
Losmaken.	améah.	
Zoeken.	no-noi.	
Vinden.	béo-boh.	
Spreken.	hidjie.	
Maken.	papa rêie.	
Roeijen.	bha-hodjie.	
Trouwen.	paharadoe.	
Bevallen.	poh-poh-reh-parah.	
Praten.	penah nahoe.	
Ruiken.	menoeh.	
Loopen.	kah.	
Zeilen.	ke-poeakah.	
Uitwerpen (anker).	menapa-pahoea.	
	oebah.	
Brandhout.	hekoeoh djowbie.	
Visch.	aijoh.	
Vreemdeling.	fakka mehonoh.	
Rottan.	kiehie.	
" touw.	kho-ia.	
Grof "	kho-ia-ma-akoe.	kekerahah.
Brits (balie balie).	kho-inoh.	
Mat.	oehouw-oenie ma-	
	nu.	
Mandje (bord).	o-nèkeh.	
Klappers.	epoh (fi-èloh).	kaloekoe (Boegi- neesch).
Olie.	fiopoh.	
Eijeren.	haoah ko-eikoh.	
Rijst.	heroh-kioh.	
Hoofdbedekking.	kali-kokoh-oeloé.	
Kleeding in het al- gemeen.	do-boe-oe.	

Hooge taal.

Kleeding van het oefah.	
bovenlijf.	
Kleeding van het	} akah-wioh.
benedenlijf.	
(sarong of broek.)	
Sprei.	kho-pie.
Parang.	khobie.
Mes.	e-aw.
Kladie.	oh-dohpoh.
Sabel.	poeroe takka.
Vijl.	kah-kohleah.
Bijl.	kèha.
Ring.	kalihah-apah.
Oorverciersel.	
Koralen.	mané-mané.
Koperdraad.	khalé-leah.
IJzer.	aw.
Piek.	kha-ioh.
Schild.	khie-ah.
Zand.	roh-roh.
Klapperwater.	bé-poh.
Kist, doos.	oebah-dobah.
Schaar.	éhèhléh.
Bamboe.	abèhah.
Niboeng.	eh-fah.
Bladeren (boom).	toeroe.
Wortelen (").	apoh.
Spijker.	ko-anie.
Distel (gereed- schap).	poh-koh.
Hamer.	pekah-kah.
Hout.	koeoh.
Vischnet.	khaboh.

Lage taal.

kali-kekoh.
kali-kekoh.
paidjie.
pieko-pieko.
poekiah.
kikoêmak-kah.
behioe.
kenènèh-ka-rika.

Hooge taal.

Werpnet.	poeka-poeka.
Riem.	hordjie.
Zeil.	maneh-néh.
Halsverciersel.	khi-kah.
Naald.	koh-ie.
Naaijen.	oh-koh.
Anker.	pahoe.
Regen.	eboh-koelie djèbéh (water van bo- ven).
Wind.	ki-oeh.
Weerlicht.	eloh-ahbah.
Donder.	la-hoe.
Veel.	mohkoh.
Weinig.	kehi-mamah.
Duur.	mokkoh-lie.
Zwaarlijvig.	mokko-kera-aha.
Mager.	kanie-kanie-ke- ra-aha.
Hard.	makoekoh.
Zacht.	kalileh.
Mooi.	khi-ho-ie.
Leelijk.	mahenah.
Zeer leelijk.	mokkoh-mahenah.
Rond.	kenahie-niah.
Vierkant.	ke-di apoh.
Hoog.	ènoh.
Lang.	koe-oh.
Goed.	kha-oewah.
Slecht.	kio-haie.
Zuur.	hia-mèh.
Bitter.	kioha-mèh.
Zout.	piemonie.

*Hooge taal.**Lage taal.*

Spoedig.	ma-aboe.	
Hoeveel.	api-ka.	
Alles.	khidrah.	
Hoelang geleden.	apêha-no-oi.	
Lang.	ènoh.	
Breed.	poli-horah.	
Groot.	kakoekah.	
Klein.	koh niekieh.	noe-ie-kie.
Dapper.	é-boek.	

Een.	kaihie.	
Twée.	adoeah.	
Drie.	akoh-loe.	
Vier.	oepah.	
Vijf.	aliebah.	
Zes.	kai-kinah.	
Zeven.	aliebah-adoea.	
Acht.	opah ijoepah.	
Negen.	aliebah ijoepah.	
Tien.	kapoeloeh.	
Elf.	"	kaihie.
Twaalf.	"	adoeah.
Dertien.	"	akoh-loe.
Veertien.	"	oepah.
Vijftien.	"	aliebah.
Zestien.	"	kai-kinah.
Zeventien.	"	aliebah-adoea.
Achttien.	"	opah ijoepah.
Negentien.	"	aliebah ijoepah.
Twintig.	kaihie takkah.	
Dertig.	kaihie takkah kapoeloeh.	
Veertig.	adoeah takkah.	

Vijftig.	adocah takkah kaihie poeloch.
Zestig.	akohloe takkah.
Honderd.	halibah-takkah.
Duizend.	kapoeloe takkah.

Hoe is uw naam?	ha-nia-moc?
Van waar komt gij?	koeloe-ia-oh?
Kom hier.	adeh-waij dje-éh.
Blijf daar.	kaiama djidjah (ohbea djidjah).
Gaat spoedig.	ma-akoe kehedic.
Verwijder u.	kahi-ah.
Ik heb honger.	oewah hiko.
Ik wil eten.	ika manoh.
Ik wil slapen.	ika bahoea.
Ik wil mij baden.	ika baikeh.
Het is warm.	mokhoh kehah.
" " koud.	mokhoh hioh.
Geef mij pisang.	ano-kiaij-ajoh.
Gaat daar zitten.	hèhoe djidjah.
Zijt niet bang.	iada niekie niekie.
Raap dat op.	na-ma-ana.
Vaart-wel.	wah-dji-eh.
